

ПОЕТИКАЛЬНІ ВЕКТОРИ ПОВІСТІ РОМАНА ІВАНИЧУКА «МІСТО»

Роман Іваничук – визначна постать сучасного українського літературного процесу другої половини ХХ ст., відомий як автор повістей: “Місто”, “Сьоме небо”, “На перевалі”, “Зупинись, подорожній!” (“Спрага”), “Замок”, “Вогненні стовпи”, “Злодії і апостоли”, “На краю ночі” тощо.

Вивченню творчості письменника свої наукові праці присвятили С. Андрусів, М. Жулинський, М. Ільницький, В. Чумак, М. Слабошпицький, В. Яворівський та ін. У їхніх працях висвітлюються поетикальні особливості прози Р. Іваничука. Натомість повістевий доробок митця й донині залишається мало ким досліджений, хоча завдяки повістям і відбувається подальший розвиток романів, які є знаковими для української літератури.

У творчому доробку Романа Іваничука 80-х р.р. ХХ ст. відбувається розширення жанрових конфігурацій: повісті, новели, роману, зокрема повість-новела “Місто” належить до тих “мистецьких творінь, у яких кристалізується поетика прози ХХ ст. [5, с. 27], автор не обмежується лише зображенням тих чи інших подій минулого, а визначає багато проблем, які хвилюють наших сучасників.

Поетика твору передусім виявляється у хронотопі (фабульний час повісті-новели триває з часу повернення головного персонажа до міста, а сюжетний, по суті, охоплює все життя центрального персонажа).

На нашу думку, саме своїми ранніми повістями Р. Іваничук найвиразніше продемонстрував творче експериментаторство, новизну в жанровому контексті. Слід наголосити, що жанрові шукання письменника відповідають пошукам нових форм у всьому літературному процесі другої половини ХХ ст. Новела, яка домінувала в 60-х р.р. і відзначалася “психологізмом, дослідженням внутрішнього світу людини, прагненням правди, точного слова” [1, с. 29], впливає на інші прозові жанри. “Майже вся друга половина ХХ ст., – зазначає І.Денисюк, – йде під знаком вироблення максимально концентрованої новелістичної структури, до її класичних моделей” [1, с. 206].

Повість Р. Іваничука “Місто” композиційно є складною. Часто письменник застосовує випадки міжжанрової взаємодії, тобто частина повісті розгортається в новелу, вставні новели насичені згадками. Письменник у творі використав художній засіб – ретроспекцію, – тобто вся повість пройнята спогадами про минуле. Власне, спогади й роздуми головного героя і визначають сюжетно-композиційну структуру тексту. Таким чином, художній час літературного тексту має різні форми залежно від творчого задуму автора, а тому він співпадає то із реальним часом об’єктивної дійсності, то спирається на минуле, уповільнюється. З цього приводу Р. Іваничук підкреслює тяглість часу, бо, на його думку,

тільки в історичному часі можливі вічні цінності, а відтак у текстах прозаїка спостерігаємо не тільки часопросторові зсуви, а й чіткі прив'язки до реальних часопросторових параметрів [5, с. 9].

Досліджуючи повість “Місто”, М. Ільницький зазначив, що сюжетно-фабульна канва виконує подвійну функцію: з одного боку, вона знайомить читача з Містом, його історією, головними героями й подіями, а з другого – є сюжет фільму, до речі, премійованого, призового, що його привіз Нестор показати своїм землякам” [3, с. 209].

“Місто” з повною підставою можна вважати цілісним твором, незважаючи на те, що кожна з новел має свою проблематику, своє ідейно-сміслові осердя і свою тональність.

З історичною романістикою прозаїка “Місто” єднає зосередження на ядрі проблеми, з новелістикою – специфіка побудови з асоціативними переходами від теми до теми, від епізоду до епізоду, часто з опусканням проміжних ланок асоціацій, та ще прихований десь у глибині ліризм, що не тільки виражає настрій, а й зосереджує в собі інтелектуальну напругу.

До заголовків і підзаголовків творів, що в перспективі були об'єднані в цикли, прозаїк застосовував визначення — “повість”. З огляду на сказане, заявлені автором суб'єктивні жанрові маніфести й є тим ключем до його творчої майстерні, де критична полеміка між “повістю” і новелою переростає в естетичний діалог як жанротворчий фактор, виробляючи тим самим модифікований вид повісті – “повість-новела” [??с.].

Р. Іваничук створив насичений образ Міста, який є символом твору. Перед читачем місто постає як справжня вітрина соціальних, моральних проблем. Зображуючи життя українського міста, письменник не ідеалізує його, а за допомогою реалістичного письма виявляє всі його слабкі і непривабливі риси як із соціального, так і психологічного боку – людську злобу, заздрощі, наклепництво. Автор створює цілісну картину буття міста, що розвивається й існує за своєю внутрішньою логікою і своїми законами

Змальовуючи у творі долі мешканців трьох поколінь – перше – Місько, Нестор; друге – Стефурак, Копач, Копачева, Перцова; третє – Галя, письменник простежує, як розгортається образ міста у трьох планах: реальному, спогадовому та плані порівняння його із природним середовищем галицького селянина.

Вперше, коли ми знайомимося з образом міста, це після тривалої відсутності головного героя повісті – режисера Нестора, коли саме він приїхав до цього міста. Метою його поїздки було з'ясувати для нього самого, ким він вийшов із цього міста і ким повернувся до нього: *“Покійний мій батьку! Я не знаю, ким ти бачив мене, коли вперше привів сюди за руку: робітником, лікарем, інженером, а чи режисером кіно. Та це не так уже й важливо – ким. Я повернувся людиною”* [2, с. 9]. Кінорежисер Нестор повернувся до рідного краю, де він народився, везе туди свій фільм, сюжет якого пов'язаний з людьми, які там мешкають і де описуються події їхнього життя. Крізь призму сприйняття Нестора автор показує, як за роки Радянської влади змінився край, як сформувався світогляд нової людини.

Автор так описує рідне і разом з тим чуже для Нестора місто, коли він опинився в сквері: *“Зупинивсь посеред скверу, розглянувся довкруги, і йому здалося, що потрапив у зовсім чуже Місто. Колишнім тут був лише цей сквер і ратуша: у просвітах між липами мерехтіли вогнями багатоповерхові будинки, що вирости на місці колишніх яток і халуп, і подумав Нестор, що разом з будинками вирости нові люди, і що фільм, з яким він приїхав сюди на звіт, можливо, відіб’є лише минуле Міста, а нинішній його день треба буде ще побачити”* [1, с. 10].

Простежуючи окремі людські долі, письменник переконливо показує, як із соціальними змінами змінюється також сама людина, її роль у суспільстві.

Автор так швидко перебігає з одних подій на інші, що іноді важко зрозуміти, звідкіля вони – з фільму, який показував Нестор, чи з пам’яті героїв. Тобто у творі читач тільки сприймає події, але не сприймає кіно, отже, у творі ми не бачимо Нестора як митця, ми тільки можемо здогадуватись, що фільм справді здобув міжнародне визнання.

Реальне місто можна побачити тільки тоді, коли ми порівнюємо повсякдення життя населення, яке проживає у ньому. Для Нестора місто *—вічно цікаве й до кінця не пізнане, маленьке на планеті, мов п’ятачок, і несходиме в людських душах, мов праліс, наївне в незрушній своїй вірі у велике покликання й величне у здійсненні тієї віри, завжди рідне й завжди чуже у своєму невпинному оновленні – його Місто* [2, с. 174].

По-іншому сприймає місто Галя, для якої воно є трудовим середовищем індустріальної Галичини. Дівчина, після того як закінчила навчання, повертається до Міста і починає свій трудовий шлях на заводі.

Для Анелі Перцовой – власниці кафе – місто – це тільки для елітних мешканців: *Як то могло все на світі аж так перемінитися, що ті люди, які колись нічого не значили на білому світі, ходять нині у фаворі, а тоді, що вважалися елітою Міста, мусять продавати пиво...* [2, с. 33].

Отже, місто у творчості митця виступає як самостійний персонаж, який є сильнішим від своїх мешканців і здатний підкорити їхні долі своїй волі.

Психологічна глибина, словесно-образна місткість, неординарні характери – визначальні риси поетики повісті-новели Р. Іванчука. Майстерно у тексті в основу сюжетної організації покладено дитячі спогади наратора про Велику Вітчизняну війну, зокрема Нестор згадує своє важке дитинство, як фашисти знущались над мирними людьми: *“... Я довго не хотів вертатися туди, де було розіп’ято, розтерзано, розтоптане моє дитинство... А потім мою дитячу безтурботність було вбито назавжди у фашистській тюрмі і влито замість неї злобу. Я не хотів вертатися до Міста, яке принесло мені стільки горя. А далі помер батько... Я ще не знав тоді, що те дитинство весь час житиме в мені і колись болісно до мене заговорить. Я хапався за все, що трапляло на очі, часто фальш приймав за золото чистої проби, плутався, знаходив, утрачав і коли дійшов до прастарої істини – простоти, завололо воно до мене, тяжке, але правдиве, і тоді я втямив, що з нього, саме з нього почався я і став – я. Прийшло воно до мене образом, я плекав його в душі, в думці, в уяві – поки не*

створив ось цей фільм... Боявся зруйнувати його. А нині бачу, що він такий далекий від справжнього життя, як і я – від свого дитинства” [2, с. 64].

Повість-новела “Місто” пересипана світлинками чарівної любові, захоплює повинню пастельних фарб, нюансів і відтінків, здавалося б, звичайного і такого образного слова.... Кожен літературний образ має тільки йому властиві барви, а кожне слово – свій, колоритний почерк.

У повісті автор застосовує незвичні порівняння: *“до міста було зовсім близько. Поїзд, мов добрий кінь, що, повертаючись з далекої дороги, чує знайомий запах рідного житла, галопував, частим постукуванням відраховуючи останні кілометри шляху”* [2, с. 5]; *“Місто прокидається раптом. Як дрімуча діброва у травні після першого сонячного променя. Зразу в усьому Місті від Заводської до Монахівки здійснюється гамір: грюкають двері, цокають підбори по тротуарах, скриплять жалюзі, прогріваються машини у дворах, тоді на ратуші б'є годинник шосту, а далі все йде... як за дзигариками”* [2, с. 89]. Порівнював також автор схід сонця: *“А на дворі благословилося на світ... рожева заграва підпалила білі хмаринки на небозводі, багрець упав на невиспані обличчя...”* [2, с. 15].

У творі автором системно проаналізовано оригінальні спроби розробки міської тематики, воєнної теми, образу дитини, часопросторового моделювання. Людина духовно пов'язана з тим часом, в якому вона живе, пронизана його плином, і він зумовлює її поведінку і її мету. Саме через випробування в досягненні цієї мети людина й розкривається в творах Романа Іваничука

У повісті-новелі “Місто” письменником осмислюються такі філософські категорії, як добро / зло, любов / ненависть, порушуються питання сенсу людського існування. Отже, поетикальними особливостями твору митця є ліризм оповіді, філософічність, введення вітаїстичних образів і мотивів, творення наскрізних образів із їхнім мікросвітом, психологічне осягнення дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. / І. Денисюк: – Львів: Науково-видавниче товариство «Академічний Експрес», 1999. – 280 с.
2. Іваничук Р. Місто [Текст] / Р. Іваничук. – Л.: Каменяр, 1977. – 174с.
3. Кондратюк А. У плінні літ / А. Кондратюк – Дніпро, 1976. – № 6. – С. 154-155.
4. Слабошпицький М. Роман Іваничук: Літературно-критичні нариси / М. Слабошпицький. – К.: Рад. письменник, 1989. – 206 с.
5. Слабошпицький М. Талант помножений на волю: нотатки про Романа Іваничука і мистецтво історичного роману / М. Слабошпицький // Київ. – 2009. – № 5/6. – С. 158–167.